

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת משפטים: טעות רפואית

שאלה מעניינת הגיעה אל הרב משה סופר. מדובר היה בעוזרת בית, שאיש אחד הבהיל אותה ומחמת הבהלה היא התעלפה. בעלת הבית ביקשה להעיר את העוזרת ולהשקות אותה בין כדי שתתעורר מעלפונה. מחמת הבהלה והמהירות, במקום כוס יין היא לקחת כוס נפט והשקתה את העוזרת שמצאה בכך את מותה. כעת שואלת בעלת הבית האם היא צריכה כפרה על מעשיה?

בפרשת השבוע ניתנה רשות לרופא לרפא חולים:

וְכִי יִרְבֶּן אֲנָשִׁים וְהָכָה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בָּאֶבֶן אוֹ בָּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב. אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעָנָתוֹ וְנָקָה הַמֶּכָּה רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן וְרָפָא יִרְפָּא.¹

מסיום הפסוק למדו חז"ל: "מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות".²

האם הרשות שניתנה לרופא להתעסק ברפואה פוטרת אותו מעונש במקרה והחולה ניזוק או מת בעת הטיפול הרפואי, או שמא הרשות שניתנה לו לעסוק בחיי אדם אינה מהווה פטור גורף למעשיו, ובמקרה ובמהלך הטיפול נגרם נזק לחולה, על הרופא לשאת באחריות המוטלת עליו?

מחלוקת הראשונים

לפנינו שתי שיטות בראשונים המתמודדים עם מקורות שונים מהם עולה סתירה במעמדו של רופא כאשר שהחולה ניזוק או מת תחת ידו, והראשונים מבקשים לקבוע את הכלל.³

לדעת הרמב"ן,⁴ הצורך של התורה לתת רשות לרופא לרפא היא כדי לעודד אנשים להציל חיים וללמוד את מקצוע הרפואה, ולא לחשוש שמא החולה ימות או ייזק בעת הטיפול. אך למרות זאת מציין הרמב"ן לדברי התוספתא⁵ שאם רשלנותו של הרופא גרמה למותו של החולה, הרופא מוגדר כרוצח בשוגג הגולה לעיר מקלט, מקור המורה שהרופא אינו חסין לגמרי מעונש בעת מילוי תפקידו. לפיכך טוען הרמב"ן⁶ שאכן הרופא מוגדר כשוגג על נזקים ומוות שאירעו בעת מילוי תפקידו. לכן, אם הרופא טעה בטיפול הרפואי והחולה ניזוק, הוא פטור מתשלומי נזק וחייב בדיני שמים, ואם החולה מת הוא גולה לעיר מקלט כדין רוצח בשגגה. דברי הרמב"ן הללו נפסקו להלכה בטור⁷ ובשולחן ערוך.⁸

בניגוד לדעת הרמב"ן שהגדיר את הרופא כשוגג שאמנם פטור מדיני אדם אך יתחייב בדיני שמים או גלות אם החולה מת, כתב הר"ן⁹ שהרשות שניתנה לרופא לרפא נותנת לו חסינות לכל אירוע שיקרה לחולה מהטיפול, גם במקרה והרופא טעה במתן הטיפול הנכון.

¹ שמות (כא, יח-יט).

² ברכות (ס ע"א); בבא קמא (פה ע"ב). אמנם הלשון 'רשות', אך יש שכתבו שמדובר על חובה שהיא מצווה, ראו: רמב"ם (פיהמ"ש נדרים פ"ד מ"ד); רמב"ן (תורת האדם שער המיחוש עניין הסכנה ד"ה ומסתברא); שולחן ערוך (יו"ד סימן שלו סעיף א). החידוש שבאמירה זו הוא, שיש רשות לרופא לרפא ולא אומרים שהוא כסותר את גזירת הקב"ה שהטיל את החולי על האדם, ראו: רש"י (בבא קמא פה ע"א ד"ה נתנה); תוספות (שם ד"ה שניתנה); מדרש שמואל (פרשה ד אות א); דברי שאול (נתנון, יו"ד סימן שלו סעיף א ד"ה נתנה).

³ ראו: שו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן יג; ח"ה רמת רחל סימן כג).

⁴ רמב"ן (ויקרא כו, יא; תורת האדם, שער המיחוש עניין הסכנה ד"ה בפרק החובל); נימוקי יוסף (קידושין נח ע"ב ד"ה וכתבו) בשם הרמב"ן.

⁵ תוספתא (בבא קמא פ"ט ה"א).

⁶ רמב"ן (תורת האדם שער המיחוש עניין הסכנה, ד"ה בפרק החובל).

⁷ טור (יו"ד סימן שלו).

⁸ שולחן ערוך (יו"ד סימן שלו סעיף א). על הבאת השולחן ערוך דין זה שהרופא גולה לעיר מקלט, שאינו מצוי בימינו, ראו: שבט יהודה (עייאש, יו"ד סימן שלו ס"ק ב) שראוי לו לגלות; נשמת אברהם (יו"ד סימן שלו ס"ק ז) בשם הרב שלמה זלמן אוירבך, ללמדנו את חומרת האיסור; שו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן קד) כדי לסדר לו תשובה לעונש הגלות. על תשובת המשקל לעונש גלות, ראו: שו"ת מהר"ם לובלין (סימן מג-מד); שו"ת רבי חיים כהן (סימן יט-כא); באר היטב (או"ח סימן תרג).

⁹ ר"ן (סנהדרין פד ע"ב ד"ה רב לא). ראו: דברי שאול (יו"ד סימן שלו סוף ד"ה שם ואם) שתמה על השולחן ערוך והטור שצידדו בדעת הרמב"ן, ולא כדעת הר"ן שדבריו מבוססים על הגמרא.

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

ניתן לראות ביסוס לשיטה זו בדברי הרמב"ם¹⁰ שכתב: "הרב המכה את תלמידו, או שליח בית-דין שהיכה את בעל דין הנמנע מלבוא לדין והמיתו בשגגה פטורין מן הגלות... שהרי שגגו והרגו בשעת עשיית המצווה". מבואר מדבריו, כותב האור שמח,¹¹ שגם רופא שהמית מטופל בשוגג פטור מחיוב גלות משום שהוא עוסק במצוות הטיפול וההצלה, בניגוד לדעת הרמב"ן והשולחן ערוך.

לאור שיטה זו של הר"ן והרמב"ם ניתן להסביר את פסיקת הרב משה סופר.¹² הוא נשאל אודות אישה שהניקה את בנה באמצע הלילה ונרדמה. כשהתעוררה, היא גילתה שבנה נפטר. כעת היא שואלת האם היא צריכה כפרה כדין רוצח בשוגג? הרב ענה שהיא פטורה מעונש משום שעסקה בהנקת בנה לטובתו ומותו נגרם באונס, ודומה היא לרופא שהמטופל מת תחת ידיו שאינו חייב גלות משום שהוא מוגדר כאנוס, כשיטת הר"ן והרמב"ם.¹³

טיפול יותר מהראוי

אחת התשובות החשובות בנושא זה היא תשובתו של התשב"ץ.¹⁴ הוא מבסס את דבריו על שני היגדים בתוספתא¹⁵ שאמנם מעיקר הדין רופא ששגג במתן הטיפול הרפואי והמטופל ניזוק, חייב שכן למדנו 'אדם מועד לעולם' גם בשוגג.¹⁶ אלא מפני תיקון העולם, כדי שאנשים לא יימנעו מלעסוק ברפואה מחשש לטעויות עליהן הם ישלמו מחיר כבד, תיקנו חכמים שרופא ששגג במתן טיפול רפואי שגרם לנזק למטופל פטור.

אך כאן מחדש התשב"ץ, שהפטור מיושם רק במקרה והרופא אכן עשה את הטיפול הראוי אז הוא פטור משום שעסק ברפואה, אבל אם הרופא עשה טיפול רפואי יותר מהראוי למחלה של החולה ובעקבות כך החולה ניזוק, חייב הרופא, משום שבתוספת הטיפול הוא לא עוסק ברפואה ואין כל סיבה לפטור אותו בשל כך.

לאור דברי התשב"ץ פסק הרב שמואל וואזנר¹⁷ שרופא שיניים שקדח בשן המיועדת לריפוי, אך בטעות המשיך ועבר לקדוח גם בשן הסמוכה, חייב לשלם את הנזק למטופל, משום שהוא טיפל יותר מהצורך הרפואי, ובמקרה כזה כתב התשב"ץ שהרופא חייב.

דוגמה נוספת לכך מצויה בדברי הרב אליעזר יהודה ולדינברג¹⁸ שדן במקרה שניתוח ארך זמן רב יותר מהמקובל, בעקבות הימצאותו של רופא מתמחה שהאריך את הרדמת החולה, וכתוצאה מכך נגרם לו נזק גופני חמור. הרב פסק שהרופא חייב בנזקי המטופל, אף שהוא לא עשה זאת בכוונה אלא בשוגג, שכן כתב התשב"ץ שאם הרופא עשה רפואה יותר ממה שצריך הוא חייב.

בין רפואה חיצונית לפנימית

בסיום דבריו מחדש התשב"ץ עוד חידוש. לדבריו, יש להבחין בין רופא שמרפא חולי חיצוני לבין רופא המטפל באמצעות שיקויים וסמים לחולי פנימי. הרופא שניתנה לו רשות לרפא אך יתכנו מקרים בהם הוא יתחייב על נזק שאירע למטופל, הוא רופא המטפל בגוף האדם באופן חיצוני, כגון ניתוחים, מכות חיצוניות ושברים. כיון שאין לו לרופא אלא מה שרואות עיניו, ולפי זה הוא מאבחן ומטפל, אזי במקרה והוא לא אבחן נכון והאריך בטיפול הרפואי והמטופל ניזוק חייב הרופא, כי היה לו לבחון אחרת כפי הנראה לעין. אבל רופא שמטפל בחולי פנימי, כגון שנותן

¹⁰ רמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ה ה"ו).

¹¹ אור שמח (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ה ה"ו).

¹² שו"ת חתם סופר (ח"י"מ סימן קפד).

¹³ שו"ת מנחת יצחק (ח"י"ג סימן קד אות ד). אך ראו מה שהקשה שו"ת רב פעלים (ח"י"ג א"ח סימן לו).

¹⁴ שו"ת תשב"ץ (ח"י"ג סימן פב). ראו גם: מנחת ביכורים (גיטין פ"ג ה"י"ג).

¹⁵ תוספתא (בבא קמא פ"ט ה"י"א); תוספתא (גיטין פ"ג ה"ח).

¹⁶ בבא קמא (פ"ב מ"ו).

¹⁷ שו"ת שבט הלוי (ח"י"ד סימן קנא).

¹⁸ שו"ת צ"צ אליעזר (חלק יד סימן פה אות ב).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לחולה משקאות וכדורים לחולי פנימי, הוא פטור בכל מקרה שיארע לחולה, משום שהוא אינו יכול לראות את החולי הפנימי ולכן אין להאשים אותו בחוסר אבחנה רפואית נכונה, שהרי הוא אכן טיפל בחולה כראוי.¹⁹ אמנם השולחן ערוך לא הבחין בין שני סוגי רפואה אלו, חיצונית ופנימית, אך כתב הרב שמואל וואזנר²⁰ שקשה לחלוק על חידוש זה במיוחד במקום בו המטופל יכול לומר שהוא סובר כהתשב"ץ ובכך להוציא ממון מהרופא המטפל בו בחולי פנימי.

כעת נחזור למקרה בו פתחנו, עליו נשאל החתם סופר²¹ אודות בעלת בית שבמקום לתת יין להעיר את העוזרת שהתעלפה, היא טעתה ונתנה לה נפט. כעת שואלת בעלת הבית האם היא צריכה כפרה על מותה של העוזרת? תשובתו של החתם סופר היא שבעלת הבית דומה לרופא שטיפל בחולה ושגג בטיפול שאינו חייב מאומה על הנזק שאירע למטופל. ההשוואה שערך החתם סופר בין בעלת הבית לרופא קשה, הלא השולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ן שרופא שריפא וטעה חייב לשלם על הנזק שאירע למטופל?²²

שאלה זו הטרידה את הרב שמשון אהרן פולונסקי,²³ ותשובתו היא שהחתם סופר מבוסס על חידושו של התשב"ץ שרופא המרפא חולי פנימי שאינו נראה לעין באמצעות משקים ותרופות והמטופל ניזוק או מת, הרופא פטור לגמרי. לפיכך דומה בעלת הבית לרופא מן הסוג הזה, כי מחלתה של העוזרת אינה נראית לעין.²⁴ כמובן שיש להעיר על שיטת התשב"ץ המבחין בין רפואה חיצונית לפנימית, שבזמן הזה בו יש אפשרות לרופא לראות את החולי הפנימי, באמצעות מכשור רפואי מתקדם כמו רנטגן, אזי יתכן וגם רופא המרפא חולי פנימי ושגג באבחנת הטיפול וכתוצאה מכך ניזוק החולה הוא חייב.²⁵

היזק ברפואה דחופה

המקרה אליו התייחס החתם סופר מעלה שאלה נוספת בעניין מעמדה של רפואה דחופה. האם יש לחייב רופא או מגיש עזרה ראשונה העוסקים בהצלת חיים בסיטואציה של לחץ ובהלה שבעקבותיה הם טעו במתן הטיפול הנכון, וכתוצאה מכך המטופל מת או ניזוק. בדברי החתם סופר מובא שיש לפטור את בעלת הבית "כיון שעסקה בהצלת נפשות וגם הייתה בהולה יותר" ולכן התחלף לה היין בנפט. נראה שבמקרה כזה של לחץ ובהלה, קשה להפעיל שיקול דעת מיטבי וסיטואציה כזו נלקחת בחשבון, וזאת כדי לא להרתיע אנשים להגיש סיוע ועזרה ראשונה במצבי חירום אם הם יידעו שהם ייענשו על כל טעות שתצא מהם. הראיה לכך היא מדברי הרמב"ם²⁶ אודות אדם שנחלץ לעזרת חברו שרודפים אחריו להורגו, שאם בעת המרדף שבר המציל כלים של אנשים הוא פטור, "תקנה היא שלא יימנע מלהציל או יתמהמה ויעיין בעת שירדוף". לאור זאת כתב הרב שלמה זלמן אוירבך²⁷ שנהג אמבולנס שנסע במהירות סבירה להציל חיים וכתוצאה מכך הזיק אדם או רכוש, הוא פטור.

¹⁹ כ"כ: שו"ת בשמים ראש (סימן שפ). אכן, שיטה זו תואמת את דעת הסוברים שניתנה רשות לרופא לרפא רק חולי חיצוני ולא פנימי,

ראו: אבן עזרא (שמות כא, יט); רבינו בחיי (שם); כרתי ופלתי (יו"ד סימן קפז ס"ק ה).

²⁰ שו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן קנא).

²¹ שו"ת חתם סופר (או"ח סימן קעז).

²² שו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סימן לו).

²³ דברי אהרן (סימן לד אות ב).

²⁴ ראו: שיעורי תורה לרופאים (ח"א סימן לא) שהתלבט במעמדו של רופא עיניים שטעה והמטופל ניזוק, האם הוא בכלל דברי התשב"ץ; שיעורי תורה לרופאים (ח"א סימן ל עמוד 291-292) בעניין רופא פוריות המייעץ ייעוץ גנטי שטעה בייעוץ, האם הוא בכלל דברי התשב"ץ.

²⁵ שו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן קנא).

²⁶ ראו: רמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ח הי"ד).

²⁷ נשמת אברהם (ח"מ סימן שעח אות א). ראו גם: שיעורי תורה לרופאים (ח"א סימן לו עמוד 358-356).